

Torbjørn Nordby Sandvik

Relevansteori og fiksjon

Bacheloroppgave i Nordisk språk og litteratur

Veileder: Kaja Borthen

Juni 2021

Torbjørn Nordby Sandvik

Relevansteori og fiksjon

Bacheloroppgave i Nordisk språk og litteratur

Veileder: Kaja Borthen

Juni 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Det humanistiske fakultet

Institutt for språk og litteratur

Kunnskap for en bedre verden

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	0
Relevans og fiksjon	2
Relevansteori	2
Hvorfor kan fiksjon være problematisk for relevansteori?	8
Hvordan fiksjon kan være relevant	10
Fiksjon som metafor	13
Løsninger uten referanser til den virkelige verden	15
Oppsummering	21
Referanseliste	22

Relevans og fiksjon

Rundt om i hele verden leses det fiksjon. Det fortelles skrøner ved bålet. Barn ber om bare ett eventyr til før de skal sove. Fiksjonen er en viktig del av menneskers liv, og det er noe som settes pris på, og som vi gjerne bruker tid og hjernekapasitet til å bearbeide.

Relevansteorien forsøker å forklare kommunikasjon ved å vise til hva vi får ut av det vi leser eller hører, sett opp mot hvor mye det koster oss å prosessere det. Det relevansteorien legger opp til at er verdifullt ser ikke ut til å stemme godt overens med vår glede over fiksjon. Relevansteoriens avhengighet av virkeligheten er problematisk særlig når det kommer til virkelighetsfjern fiksjon, og den vanligste forklaringen løser kun deler av problemet. Hvis relevansteorien skal være en universell teori for tolking av kommunikasjon, må den også kunne brukes på fiksjon. Med noen endringer, eller tillegg, til relevansteorien kan det etter mitt syn finnes løsninger som viser hvorfor fiksjon er relevant for alle dem som liker det.

Relevansteori

Dan Sperber og Deirdre Wilson ga pragmatikken en ny forståelse av kommunikasjon og tolking av utsagn da de lanserte relevansteorien. "Drivkraften" i teorien er lett å forstå: man vil ha mest mulig ut av det man gjør. Dette er et prinsipp som finnes overalt i naturen, og er en form for "Occams razor" hvor du i valget mellom to (eller flere) mulige brukbare løsninger bør gå for den enkleste. Grunnpilaren i relevansteori når det kommer til kognisjon og tolkning er da

- a. Jo større positive kognitive effekter man får av å prosessere en input, jo større relevans har det for individet under ellers like forhold.
- b. Jo større prosesseringskostnad som trengs for å komme til en tolkning, jo mindre relevans har det under ellers like forhold. (Wilson & Sperber, 2004, s. 609, egen oversettelse)

Enhver uttalelse kan tolkes på ulike måter, og den måten som krever lite av oss er bedre enn den som krever mye av oss, samtidig som den tolkningen som gir oss mye brukbar informasjon er bedre enn den som ikke gjør det. Det er dermed i skjæringspunktet mellom disse prinsippene hvor det er en mest mulig positiv balanse vi finner vår tolkning av uttalelsen.

Ut fra en hverdagslig forståelse av ordet relevans gir dette mening. Hvis du skal kjøre fra Trondheim til Oslo så er Østerdalen og E6 relevante. Man kan jo kjøre E39 og videre E18 og, men det vil kreve mye mer, og den ruta er derfor ikke relevant for bilister flest. Men de to gjenstående alternativene er litt ulike. Østerdalen er litt kjappere, men man ser bare skog. E6 tar litt, men ikke veldig mye lengre tid. Men det er jo flott over Dovre, og det er flere steder å stoppe om man skulle ha lyst til det. Det endelige valget kommer derfor an på noe utenfor selve kjøringa.

Relevansteorien bruker “relevans” på en teknisk måte, selv om Sperber og Wilson henter begrepet fra en ganske hverdagslig forståelse i utgangspunktet (1986, s. 119). Det er ikke nødvendigvis helt klart hva som skal menes med hverken *positive cognitive effekter* eller *prosesseringskostnad* når det kommer til språk. For å se hvordan teorien fungerer på en samtale, men kanskje får litt problemer med fiksjon, så bør dette være ganske klart.

Med *positive cognitive effekter* menes det endringer i ens antagelser om verden. Det er ulike måter dette kan gjøres på. Man kan enten styrke en antagelse, svekke eller eliminere en antagelse, eller gi ny informasjon som man kan bruke til å forme nye antagelser. “A positive cognitive effect is a worthwhile difference to the individual’s representation of the world: a true conclusion, for example. False conclusions are not worth having; they are cognitive effects, but not positive ones” (Wilson & Sperber, 2004, s. 608) Her ser vi en annen av de avgjørende sidene ved relevansteori som skiller den fra andre teorier. Målet med kommunikasjon er ikke å overføre informasjon direkte fra avsender til mottaker, og at det skal være et 1:1-forhold mellom den mening avsender vil sende og den mening mottaker gjør seg. Derimot er det å endre konteksten, antagelsene om verden, hos mottaker som er målet med kommunikasjon. Å endre antagelser er en kognitiv handling, og det kan ikke være noe som ikke har betydning, men det må være noe som har effekt. Sperber og Wilson viser klartest gjennom hvordan utsagn kan feile i å være relevante hva som menes med dette:

(1) 5. mai 1881 var en solskinnsdag i Kabul. (1986, s. 120. Egen oversettelse)

Her er det klart at dette er en påstand som kan legges til som informasjon, men i de aller fleste situasjoner vil ikke denne informasjonen føre til endringer i den konteksten ytringen blir nevnt i. I denne teksten er utsagnet kun relevant ved å vise sin irrelevans til konteksten den står i. Det er (med mindre man har lest *Relevance* før, eller har en spesiell grunn til å ha kontroll over været i Kabul i fortida) ny informasjon, så vi ser tydelig at selv om det er positivt gitt ny informasjon, så er ikke det det samme som relevans. Å lage en kontekst der dette

utsagnet hadde vært relevant er derimot ikke vanskelig. Man kan tenke seg en disputt mellom to personer om hvorvidt en eller annen historisk figur i Kabul på denne dagen tok med seg en paraply eller ikke på en tur. I denne konteksten vil utsagnet være relevant, ikke fordi utsagnet har endret seg, men fordi konteksten har det. I denne konteksten vil utsagnet endre antagelsene, eller i hvert fall kunne gjøre det, om virkeligheten, og den er dermed relevant. Den har positive effekter ved at den kan endre de antagelsene som tilhøreren har, og påvirke samtalen videre.

De to andre eksemplene de viser til er

(2) Du leser en tekst nå.

(3) Du sover nå. (Sperber & Wilson, 1986, s. 121. Egen oversettelse, tilpasset)

I begge tilfeller påvirkes ikke konteksten. I (2) er det informasjon som, selv om du kanskje ikke er bevisst det i øyeblikket rett før, er så lett tilgjengelig at det ikke gir noen reell ny informasjon eller endring i antagelser, mens det i (3) er informasjon som bryter med alle dine grunnleggende antagelser, og som derfor ikke vil ha påvirkningskraft.

Prosesseringskostnad er det andre konseptet som bør presiseres. Der *positive kognitive effekter* gir et bilde av hva vi leiter etter av verdi for å forstå relevans, så er *prosesseringskostnad* en kvantifisering av arbeid som gir et meter å forholde seg til. Det som koster lite energi er bedre enn det som koster mye energi om andre faktorer er like. Selv om det er uklart akkurat hvordan hjernen jobber og måler dette, så er det ikke vanskelig å forstå prinsippet. Hvis vi tar to setninger som er logisk ekvivalente til et enkelt spørsmål som

Vil du ha kaffe?

(4) Ja.

(5) Det er jeg i stand til å bekrefte hvis det er nødvendig med et svar, og det er det.

Begge svarene sier at man vil ha kaffe, men de gjør det på to helt ulike måter. (4) gir svaret rett fram, mens (5) krever en utregning via modus ponens, og det er ikke en gang skrevet på en veldig klar måte. (5) vil derfor kreve mer av tilhøreren enn (4) for å få resultatet, og (4) er derfor å foretrekke. Her er det satt litt på hodet fordi vi har to ulike utsagn som har samme tolkning når alt kommer til alt, mens det jo er tilfellet at det er stikk motsatt når man har ett utsagn og flere mulige tolkninger som kan utledes fra dette. Det viser allikevel hva *prosesseringskostnad* er. For å snu det den veien man til vanlig opplever det kan følgende være et eksempel. Jeg ser et bretta papirark hvor det står "Løypekart for Luksefjell -

Sauheradjella”. I tillegg er det et bilde av noen som står ved en varde. Dette *kan* kanskje bety (i hvert fall) to ting: enten er det et kart som viser turløyper i nevnte område, eller det kan være et kart over steder man kan få tak i løype om man skulle ville lage ost. Begge deler er mulige tolkninger, men kun den første vil bli ansett som riktig. Konteksten sier at dette er et kart av den typen man ofte tar med på tur ut fra størrelse og form, samt at bildet viser turaktivitet. At man kjøper kart over turområder er også vanlig. Kart over steder man får tak i løype er i hvert fall for meg helt ukjent. Å komme fram til den første tolkningen krever derfor mye mindre prosesseringskraft fordi vi bygger på kjente ting både fra den umiddelbare konteksten og fra hukommelsen. For å komme til den andre tolkningen må man derimot konstruere en helt ny gjenstand (et kart over steder man får tak i løype), og man må se bort fra bildet som har et klart turpreg. Det er ikke umulig, jeg har tross alt gjort det i dette eksempelet, å tolke det på denne måten, men det er ikke en lett slutning å trekke i forhold til den første. Om man sammenligner de kognitive effektene av de to mulige tolkningene, så vil den sistnevnte fort vise seg å ikke være sann, da det er et kart over turløyper (gitt at man videre tolker kartet på en korrekt måte). Den er med andre ord både tungvinn og gir lite positive kognitive effekter, og den faller derfor igjennom i konkurransen mot den andre tolkningen. Selv om dette eksempelet er ganske ekstremt, så gjelder prinsippet ifølge relevansteorien ved alle uttalelser.

Hovedpoenget i relevansteorien er altså kost/nytte, og dette virker tilforlættelig fornuftig. Å hevde at dette i hvert fall ikke er stor del av hvordan vi kommuniserer, vil kreve at man mener at effektivitet ikke er et poeng, at vi har uendelig med prosesseringskraft eller lignende. Det at vi er begrensede vesener som forholder seg til verden rundt er et utgangspunkt det er vanskelig å si imot, og dermed en av styrkene til relevansteorien i mine øyne. Vi tar inn informasjon fra nærmiljøet og siler ut det som er verdt å prosessere videre. Om man plutselig hører et uventet høyt smell, så vil dette trenge seg fram som noe det er verdt å bruke litt prosesseringskraft på. Det er verdifullt for oss som levende vesener å unngå farer, og plutselige, høye smell kan være et tegn på fare. Om det er kommunikasjon er et annet spørsmål. Om det stammer fra en stein som raser av seg selv er det ganske åpenbart ikke det. Om det er noen som slår på ei tromme, er kanskje saken litt mer uklar. Trommeslag og lignende har blitt brukt for å gi beskjeder opp gjennom tida. Krigstrommer og gongonger kan helt klart kommunisere, i motsetning til en stein som faller. Det er ikke dermed sagt at alle trommeslag er kommunikasjon. En person som stemmer pauker eller sjekker om “snares” er på på skarptromma forsøker ikke å kommunisere. De lager lyd, men den er kun ment for dem selv, eller den er instrumentell i en annen oppgave enn å kommunisere. På samme måte kan et kremt komme av at noen har rusk i halsen, eller at de vil ha din oppmerksomhet. Intensjonen er det som skiller mellom disse lydene.

Kommunikasjon må være villet ifølge relevansteorien, og den må være tydelig villet av den som utfører den for den som opplever det. Kommunikasjon kan ikke være tilfeldig. Den må være ostensiv (Sperber & Wilson, 1986, s. 49).

Selv om kommunikasjon er ostensiv, så kan man ikke forvente å kunne snakke om hva som helst hvor som helst og når som helst med hvem som helst. Man må ha en form for felles plattform å gå ut fra, hva som er tilgjengelig å snakke om. Heldigvis finnes det et godt utgangspunkt: "All humans live in the same physical world. We are all engaged in a lifetime's enterprise of deriving information from this common environment and constructing the best possible mental representation of it" (Sperber & Wilson, 1986, s. 38). Å forstå verden gjør oss bedre egnet til å leve i den. Det er nok en grunnantagelse som ligger under her, og en jeg tror det ikke er noe stort problem å godta som sann. Hvis vi vil føre slekta videre, så bør vi unngå farlige ting, og oppsøke gode ting, og vite hva som er instrumentelt praktisk i ulike sammenhenger. Her kan man se en form for normativitet eller teleos for mennesket: kunnskap om verden. Vi har altså det vi kan sanse rundt oss og den kunnskapen, eller de antagelsene om verden vi har fra før å jobbe med når vi skal kommunisere.

Det vi har å jobbe med når vi kommuniserer er det som er manifest for oss. "A fact is *manifest* to an individual at a given time if and only if he is capable at that time of representing it mentally and accepting its representation as true or probably true" (Sperber & Wilson, 1986, s. 39). Det er ganske åpenbart sant at man ikke trenger sikker viten for å snakke om noe, men at det er en begrensning på hva man kan snakke om på andre måter er ikke like åpenbart. At det er begrensa til hva man kan ha representasjoner av, er allikevel en fornuftig begrensning, i hvert fall om man anser kunnskap å være representasjonistisk på ett eller annet vis. Den siste delen av sitatet over er også verdt å merke seg: "as true or probably true". At noe er manifest betyr altså at det er i det vi kan observere i miljøet rundt oss, eller at det er kunnskap vi har fra før, eller som vi kan trekke som slutninger basert på disse. For at noe skal være manifest, ser det ut til å måtte ha en kobling til den virkelige verden om vi skal gå ut fra dette. Det trenger ikke være Sannheten med stor S, for som vi ser ligger "probably true" inne som en sikkerhetsventil både mot en enkel falsifisering av teorien, og mot den gjennomførte skeptikeren. Hvis målet med kommunikasjon er å endre antagelsene om konteksten sånn det er skrevet tidligere, så er dette et godt utgangspunkt, for enten får man styrket eller avkreftet ens antagelser, og det er jo måten noe er relevant på. Det er med andre ord en kobling til sannhet, og i hvert fall tanken om sannhet, men ikke nødvendigvis for sannheten selv.

3.2.1 *The first Principle of relevance and truth* Our definition of the relevance of an assumption in a context takes no account of the objective truth or falsity of the assumption itself [...]. On the other hand, our rationale for introducing this notion of relevance has to do with considerations of cognitive efficiency, and the notion of cognitive efficiency cannot be divorced from that of truth. The function of a cognitive system is to deliver knowledge, not false beliefs. (Sperber & Wilson, 1995, s. 263)

Relevant information is worth having. False information is generally not worth having; it detracts from cognitive efficiency. (Sperber & Wilson, 1995, s. 264)

Kognitiv effektivitet som skaper “worthwhile” effekter er altså grunnen til at det er en kobling til sannhet, og ikke noe høyere moralsk prinsipp. Et ikke for komplisert, men allikevel presist nok språk, og dertil forståelse av verden, er derfor et mål. Tolkninger som fører til antatt usanne antagelser er nødvendigvis bortkastet, uansett prosesseringskostnad. Hvis det vi sier skal kunne ha verdi, så må det representere verden på en måte som både taler og tilhører kan si seg i hovedsak enig om, basert på hvordan de forstår verden. Jo bedre verden er representert, jo bedre utgangspunkt har man for å kommunisere. Dette målet om å representere verden bedre beskrives godt i det følgende:

A representation of the world, then, may be regarded without too much oversimplification as a stock of factual assumptions, some basic, others expressing attitudes to embedded propositional or non-propositional representations. [...] Each newly acquired factual assumption is combined with a stock of existing assumptions to undergo inference processes whose aim, we have suggested, is to modify and improve the individual's overall representation of the world. (Sperber & Wilson, 1986, s. 75)

Igjen er koblinga til verden ganske tydelig. Det trenger ikke være den korrekte, sanne koblinga, men intensjonen om at det skal være det ligger til grunn. Kommunikasjon er basert på å endre antagelser om verden, antagelser om verden er basert på fakta eller antatte fakta om den.

Hvorfor kan fiksjon være problematisk for relevansteari?

Relevanstearien er en god måte å forstå kommunikasjon på, og selv om den har samtalen som utgangspunkt gjennom eksemplene som er brukt, så anser Sperber og Wilson at den i prinsippet ikke er begrenset til dette. "The model of inferential communication and the notion of relevance we are developing are not tied to any particular form of inference. We assume, for instance, that the lengthy and highly self-conscious process of textual interpretation that religious or literary scholars engage in are governed just as much by the principle of relevance as is spontaneous utterance comprehension" (Sperber & Wilson, 1986, s. 75). Hvis dette stemmer, så bør vi kunne forstå også fiksjonsverker og hvordan vi forholder oss til dem i lys av relevansteari. Jeg vil allikevel hevde at det er noen problemer som dukker opp grunnet fiksjonens ganske spesielle natur.

Det som kanskje i størst grad kjennetegner fiksjon er at det er noe oppdiktet. Om vi ser i ordboka ("fiksjon", 2021), så er det nettopp det oppdiktede det vises til når ordet "fiksjon" skal forklares. Blant annet står det "*blande fiksjon og fakta*" som et eksempel på bruk, og dette viser noe ganske vesentlig. Fiksjon står som en motsetning til fakta. Hvis vi ser på løgnens natur, så passer den godt inn i relevanstearien, for som Kant viser i sin etikk, så er løgner helt avhengig av sannheten for å kunne fungere. En løgner er avhengig av at tilhøreren antar at det som blir sagt er sant. For Kant undergraver løgner sin egen mulighet for å fungere siden man er avhengig av tillit til at det man sier er sant, og en løgn jo nettopp er det motsatte, og derfor ikke kan ønskes som en generell lov (Kant, 1948/2005, s. 75). Relevanstearien trenger ikke en så rigorøs maksime som Kant, men også i denne finner vi som vist tidligere at det er sant, eller antagelig sant som gjelder. Å legge inn usannheter i konteksten med vilje, og å gjøre det manifest er fullt ut mulig. Den ene parten kan gjøre dette, men det vil kun fungere så lenge dette faktisk blir manifest hos tilhøreren, og blir en del av det kognitive miljøet. Antagelsen om sannhet er med andre ord nødvendig. Løgner må være subtil nok til ikke å bli oppdaget for å være vellykket.

Fiksjon skiller seg klart fra denne typen løgn ved at et fiktivt verk som for eksempel Haikerens Guide til Galaksen ikke utgir seg for å være sant, men er derimot helt åpent om at det ikke er det. Det er lite i

Two months later, Zipo Bibrok 5×10^8 had cut the bottoms off his Galactic State jeans, and was spending part of the enormous fee his judgements commanded lying on a

jeweled beach having Essence of Qualactin rubbed into his back by the same rather nice member of the jury. She was a Soolfinian girl from beyond the Cloudworlds of Yaga. She had skin like lemon silk and was very interested in legal bodies (Adams, 2005, s. 383)

som tilsier en subtil manipulering av sannheten eller våre antagelser om verden. Det er åpenbart. Det er ikke noe vi kjenner igjen fra vår virkelighet.

Sitatet over er fra et kapittel midt i boka, og løsrevet som det står her er det ganske klart at det ikke vil være relevant for særlig mange, om noen, på den måten det er tiltenkt å være det. Det blir relevant som et eksempel på irrelevans, men det får ligge for nå. Her, uten mer forklaring, gir det oss svært lite, og klarer å være irrelevant på to ulike nivåer. Man kan omtrent telle ordene som gir mening på en hånd, og alle navn virker enn så lenge kun som det, uten å peke ut et individ vi har, eller kan forvente å ha et forhold til på noen måte. Det står ikke i den konteksten det opprinnelig tilhører, og i den konteksten det står her, er det like lite relevant som eksempelet med sol i Kabul som nevnt tidligere. Oppbyggingen av konteksten som er nødvendig er ikke gjort om man kun leser dette utdraget, noe den ellers ville vært om man hadde lest boka. Det er ingen deler av teksten som gir særlig med gjenklang i ens kognitive landskap.

Dette virker kanskje som et veldig overkommelig problem, for at et utdrag er irrelevant vil jo gjelde en hel rekke tekster og samtaler hvor den som tolker da ikke er den intenderte mottakeren. Hvis man kan etablere konteksten, så er problemet her løst. Resten av boka gir oss dette. Denne måten å etablere en kontekst på ville fungert veldig greit med et ikke-fiktivt verk, som en biografi eller lignende. Det felles kognitive miljøet ville vært mulig å etablere ved å finne koblingspunktene som er felles for leseren og teksten.

Her ser vi et av punktene som skiller en tekst fra en samtale: kommunikasjonen er enveis, eller i hvert fall statisk på den ene siden. Informasjonsmengden er gitt på forhånd, og om man ikke finner felles kontekstuelle antagelser med innholdet i boka, så vil man ikke finne den relevant. Kan hende er det derfor så mange ikke liker fantasy og science fiction. De finner ikke trollmenn, lasersverd og snakkende trær som manifest i sitt kognitive miljø. Det er ikke noe det er verdt å bruke krefter på, da det uansett ikke vil kunne påvirke deres antagelser om verden. En bok kan da heller ikke gå inn og justere samtalen for å få et felles kognitivt miljø på samme måte som i en samtale. Der løgneren kan tilpasse innholdet i samtalen etter konteksten, så må ei bok sette den, og la det stå til.

Et fiktivt verk blir i sin helhet på mange måter likt utdraget, og det kan ikke endre og tilpasse seg konteksten sånn som en part i en samtale kan. Et utdrag kan gi mening når man kobler det inn i den store konteksten, men innholdet i et fiktivt verk kan ikke kobles til det kognitive miljøet på samme måte siden det sier at det er usant, og forblir en løsrevet del fra sannheten rundt oss. Det er altså ikke noe problem med den interne konteksten. Om historien er koherent, så finnes det en kontekst hver del av teksten kan leses i. At noen som har begynt å lese en bok finner relevans i en del gir altså mening, men at man i det hele tatt har begynt å lese er vanskeligere å forstå. Man kan ikke anta at fiksjon er “probably true”, og at den derfor er verdt å bruke tid og krefter på. For at noe skal være “probably true”, så må det være et sett med troverdige antagelser, og troverdighet føres på ett eller annet punkt tilbake til virkeligheten og sannhet. Hvis du ikke tror på magi, så vil du ikke anta at det som står om magi i en fantasybok er sant på den måten. Fiksjonen utgir seg ikke for å være sann, så man tenker heller ikke at den bare tar feil. Sant og usant faller på en måte bort, for vi kan, og skal ikke sammenligne en slik historie med den virkelige verden, i hvert fall ikke fullt og helt.

I det vi står i den virkelige verden og har et åpenbart fiktivt verk foran oss, skulle man tro at vi fant det helt irrelevant. “[T]he assumption is inconsistent with the context and is too weak to upset it; processing the assumption thus leaves the context unchanged” (Sperber & Wilson, 1986, s. 121). På samme måte som vi ikke vil tro en påstand om at vi sover (som er eksempelet brukt for sitatet over), så vil vi ikke tro fiksjonen som ikke en gang påstår å være sann.

Om vi følger Sperber og Wilson i at det er tre måter å være irrelevant på (Sperber & Wilson, 1986, s. 120-121), så ser fiksjon ut til å være irrelevant på to måter samtidig. Den er et stykke løsrevet informasjon, og kan derfor ikke være relevant i konteksten, og den utgir seg ikke for å være sann, og kommer tilsynelatende ut som en dårlig kandidat til å bidra med informasjon som kan være relevant. Allikevel er det helt klart at mennesker liker å lese fiksjon. Svært mange liker å bruke tid og krefter, noen ganger svært mye tid og krefter, på å lese bøker om ting som åpenbart ikke er virkelig.

Hvordan fiksjon kan være relevant

According to relevance theory, for an act of communication to be relevant, it must carry warranted contextual implications (or other positive cognitive effects) in the context of the audience’s real-life beliefs and assumptions about the world (Sperber & Wilson, 1995, s. 260-266). But works of fiction are not put forward as true descriptions of the

actual world, so how can they achieve any positive cognitive effects at all? (Wilson, 2011, s.9)

Det må finnes måter fiksjon er relevant på om relevans skal være et grunnleggende prinsipp for kommunikasjon. For å leite etter dette, kan det være lurt å begynne med det helt åpenbare. Når vi presenteres for et fiktivt verk, i hvert fall i sin klassiske bokform, er det helt klart et forsøk på å kommunisere. Det er ostensivt. Med den generelle kunnskap vi har om hvor mye arbeid som ligger bak å skrive, redigere, trykke og utgi med mer, er det ganske åpenbart at dette er ønsket, og at det ligger en intensjon om å kommunisere bak. Det er fullt mulig med unntak fra dette, som tekster som er skrevet, men ikke ment å leses av noen. Emily Dickinson kan være et eksempel på dette, da hun skreiv og bandt store mengder med poesi som først blei oppdaget etter hennes død (Academy of American poets, u.å.). Det er allikevel laget på en form som gjør det klart at det *kan* kommunisere, selv om det ikke er brakt ut til publikum.

At denne intensjonen bak har noe å si for at vi finner en tekst relevant, kan vi kanskje se ut fra at logaritmeskrevne tekster ikke ser ut til å ha den samme relevansen som annen fiksjon. Et godt eksempel på det er J. K. Rowlings meget populære bokserie om Harry Potter. Antall solgte bøker og plassen denne bokserien har i samfunnet viser helt tydelig at dette er noe mange finner verdt å bruke tid og krefter på å lese (Hartvig, 2020). Hovedsakelig for moro har Botnik brukt dette verket som data for en “predictive text-algoritme”, og laget et kapittel i en bok ved navn *Harry Potter and the Portrait of what Looked Like a Large Pile of Ash* (Botnik, 2018). Teksten er ikke fullstendig generert av et program, men er redigert til noe som gir litt mening av menneskene bak. Den er allikevel en type tekst som skiller seg klart fra det vi vanligvis leser. For eksempel kan vi lese at

Harry could tell that Voldemort was standing right behind him. He felt a great overreaction. Harry tore his eyes from his head and threw them into the forest. Voldemort raised his eyebrows at Harry, who could not see anything at the moment.

“Voldemort, you’re a very bad and mean wizard,” Harry savagely said. Hermione nodded encouragingly. The tall Death Eater was wearing a shirt that said ‘Hermione Has Forgotten How To Dance,’ so Hermione dipped his face in mud. (Botnik, 2018)

På mange måter ligner dette på utdraget fra *The Hitchhiker’s Guide to the Galaxy* (Adams, 2005) vist tidligere. Det er allikevel en stor forskjell. Her er hele teksten løsrevet fra en klar kontekst, mens utdraget fra *The Hitchhiker’s Guide to the Galaxy* derimot gir mening når det

leses i sammenheng. Riktignok kan man fint finne det interessant å lese *Harry Potter and the Portrait of what Looked Like a Large Pile of Ash* (Botnik, 2018), men ikke fordi den kommuniserer på en god måte. Den kan være interessant som et eksempel på algoritmeskrevet tekst, sånn som her, eller man kan synes den er morsom på grunn av de absurditeter teksten legger fram om man kjenner bøkene og historien om Harry Potter fra før. Men hvor lenge er den interessant? Dens relevans er kortvarig, og når “poenget” er levert, så er det, i hvert fall ut fra egen erfaring, lite interessant å lese mer av en slik tekst. Det er ett kapittel, og det holder. Det er noe helt annet enn å lese en av *Harry Potter*-bøkene. Som leser merker man at den logaritmiskrevne teksten ikke er en tekst som har som intensjon å bli lest. Det finnes ikke noen som står bak med et (direkte) kommunikasjonsønske ut fra hva man kan se som leser. Om framtidige tekster blir så gode at vi ikke klarer å skille på om det er et reelt menneske med et kommunikasjonsønske som står bak, eller om vi blir lurt til å tro det av en algoritme får tida vise.

Her ser vi kan hende ett av punktene hvor vi kan begynne å trenge gjennom problemet med at det åpenbart usanne ikke burde ha relevans. Ostensiv kommunikasjon kommer med en forutsetning om relevans (Sperber & Wilson, 1986, s.156).

A communicator wants to communicate not just any arbitrary set of assumptions, but some particular set of assumptions $\{f\}$, which she may have her own reasons for wanting to convey. However, given that she needs the addressee's attention, she cannot but communicate that $\{f\}$ is relevant enough to make the stimulus from which $\{f\}$ is inferable worth processing. (Sperber & Wilson, 1986, s. 157)

Dette passer godt med hvordan en forfatter opererer. Hun har et ønske om å kommunisere noe, og må på ett eller annet vis få den potensielle leseren til å anta at det hun har skrevet er verdt å bruke tid på. Det at hun selv har brukt mye tid og krefter på dette, og ostensivt kommuniserer, er ofte grunn nok til at man i hvert fall vurderer å selv bruke tid og krefter på det. Hvis forfatteren mente det hun hadde skrevet var verdiløst, så ville hun ikke skrevet, eller i hvert fall ikke forsøkt å nå ut til andre med det.

Selv om vi her ser et utgangspunkt for relevans, så hjelper det ikke lenger enn til antagelsen om relevans. Det holder ikke til å vise hvorfor vi ikke alle med en gang legger fra oss verket i det vi ser at dette ikke har noe med den virkelige verden eller det kognitive miljøet rundt oss å gjøre. En innvending er kanskje at verket, i det vi tar det opp og leser det, helt åpenbart er en del av det kognitive miljøet og den virkelige verden i form av et fysisk objekt. På en måte er dette en god innvending, da det kan sees som en del av den tidligere nevnte ostensive

kommunikasjonen og leserens forståelse av at det er et forsøk på nettopp dette. Det er allikevel innholdet som er sakens kjerne her, og relevansen av innholdet for leseren som må forklares. Til dette hjelper det ikke at det er et fysisk objekt i den virkelige verden. Begge versjonene av Harry Potter, både den originale og “predictive text-versjonen” er usanne. Ingen av dem utgir seg for å være en nedtegnelse av virkeligheten.

Det kan derfor se ut til at det må finnes en måte innholdet i en fiktiv tekst blir relevant for oss som lesere på.

Fiksjon som metafor

Sperber og Wilson ser ut til selv å innrømme at fiksjon ikke er direkte relevant om man ser på den som *input*. “If only true inputs were relevant, we would have to say such fictions were irrelevant” (Sperber & Wilson, 1995, s. 265). Dette viser at de ser noe av det samme problemet som behandles her, men som man kan se, så er dette et kontrafaktisk utsagn: de mener det finnes en løsning. Problemet, mener Sperber og Wilson, er at fokuset er på *input*, mens sannhet i *output* kan være det som gjør en tekst relevant. Dette viser de i et litt større utdrag det forrige sitatet er hentet fra:

Take the more general case of fiction. When you hear a parable, or read *War and Peace*, you may gain insight, through some form of analogical thinking, into yourself, your life, and the world as they are. If only true inputs were relevant, we would have to say such fictions were irrelevant. If truth of the output is what matters, then fictions can be relevant after all. (Sperber & Wilson, 1995 s. 265).

Hvis man som leser kan få noe sant ut av teksten, så vil den være relevant selv om teksten i seg selv er usann. “Utterances, of course, are said to be true or false, [...] but when we say an utterance is true, we really mean that it’s interpretation is true, and this is the output of a cognitive process of comprehension” (Sperber & Wilson, 1995, s. 264). Det er dermed mulig å ha en overføringsverdi til den virkelige verden, selv om utgangspunktet er usant. At man kan se fiksjon som en form for metafor er kanskje den tanken som i størst grad har gjort seg gjeldende på området, og den Sperber og Wilson selv ser ut til å holde i sitatene over. Å se fiksjon som metafor er ifølge Anne Reboul en bedre måte å forstå fiksjon på enn de tidligere dominerende måtene:

There have been two main approaches to fiction. On the logical side, as a response to the fact that fictional utterances are false, the adoption of a possible-worlds semantics has been proposed. On the pragmatic side, as a response to the loss of normal illocutionary force in fictional utterances, the idea has been advanced that there is a specific act (whose illocutionary status is rather obscure) which would enable the speaker to produce an utterance without intending to bring about any of its usual illocutionary consequences. However, it seems that neither of these theories is entirely satisfactory. While possibleworlds semantics offers a solution to certain types of fictional discourse, it offers no solution to the kind of inconsistent or paradoxical utterances which can appear in fictional discourse. The pragmatic approach has been on the whole vague (little has been said about how the act performed in fiction works), and at best metaphorical. (Reboul, 1987, s. 729¹)

Det ser altså ut til at problemet kan være løst. Ideen virker svært lovende, og finner gjenklang i hva mange tenker. Flere ganger har jeg hørt noen si nettopp noe i denne retningen: man kan lære så mye av å lese fiktive verk! Det at vi kan spille ut fiksjoner med samfunn og handlinger som er ulike hva som skjer i virkeligheten, kan gi oss mulighet til å spisse problemer og gjøre dem tydeligere. Dermed kan det ha en klar overføringsverdi til det virkelige liv. Vi kan dra paralleller, så selv om konteksten i historien ikke er lik en virkelig kontekst, så har den fellestrekk som gjør at vi kan trekke lærdom ut av det.

Det er ganske åpenbart sant at vi som mennesker kommuniserer med mer enn kun deskriptivt språk. Vi har ikke kun som mål å vise nøyaktig hvordan noe er, men også å legge fram noe som må tolkes. En metafor er nettopp dette: tolkende bruk av språket. Vi er for det første i stand til å ikke ta alt bokstavelig. Om noen sier "så kom elefanten galopperende mot meg!", så vil ikke første innskytelse være at denne setningen ikke gir mening siden elefanter alltid har tre bein i bakken, og derfor ikke galopperer. Vi er fleksible nok til å tolke egenskaper fra ett tilfelle over på et annet. Vi skjønner at elefanten løp fort mot personen. På samme måte vil en som snakker med deg om å kjøpe bruktbil, men som uttrykker at han er redd for å kjøpe katta i sekken, ikke være redd for å bokstavelig kjøpe en katt i en sekk. Vi forstår at dette må være ment på en annen måte, for alle normale mennesker vil se forskjell på en bruktbil og en sekk (med eller uten katt). Å finne en helhetlig tolkning basert på en bokstavelig tolkning av uttrykket ville krevd veldig mye prosessering, og de kognitive

---

¹ Anne Reboul ser ut til å ha skrevet flere artikler om relevans og fiksjon. Disse kunne ha gitt mye ny informasjon og endret mine antagelser, men er dessverre (for meg) skrevet på fransk, noe som gjør at prosesseringskraften som trengs for å tolke teksten blir for stor for at disse blir relevante.

effektene ville antagelig ikke vært positive og “worthwhile”. Det at jeg ikke klarer å komme opp med et eksempel her nå, kan være en god indikator på at dette er en tung oppgave.

Enkelte fiksjoner faller veldig greit inn i denne kategorien. Æsops fabler kan fint forstås som metaforer, og er ment å skulle ha effekter i den virkelige verden. I *Haren og skilpadda* (Æsop, 2021) er det en klar moral blant annet om at overdreven tro på seg selv kan føre til problemer. Som leser skal man altså tolke innholdet, se systemer og sammenligne dem med virkeligheten. Det kan derfor være vanskelig å si nøyaktig hva moralen er i en slik fortelling, for alle har et kognitivt miljø som skiller seg fra alle andres, og dermed vil det nødvendigvis være litt ulike kontaktpunkter. Én vil kjenne igjen seg selv i haren, en annen i skilpadda, andre igjen vil kjenne igjen andre personer i rollene, eller situasjonen. Andre fiktive verk, som *Animal Farm* (Orwell, 2021b), vil også enkelt kunne beskrives som en metafor. Vi kan uten store problemer se likhetstrekkene mellom samfunnet på gården og det virkelige. Både fabler og for eksempel *Animal Farm* er tydelig ment å skulle fortelle oss noe om vår verden, og metaforen fungerer derfor godt, men denne intensjonen er ikke alltid like klar.

At Sperber og Wilson i utdraget over trekker fram *Krig og fred* (for eksempel Tolstoj, 2001) er kanskje heller ikke helt tilfeldig. Som andre historiske fiksjoner er den basert på virkeligheten opp til et visst punkt. Vi skal ikke anta at personene og handlingene er virkelige, men settingen forsøker å være tett opp til virkeligheten. Historisk fiksjon og andre historier som i stor grad baserer seg på virkelige hendelser og steder vil derfor lett kunne anses som relevante fordi vi har noen holdepunkter i vårt kognitive miljø i form av forkunnskaper om for eksempel napoleonskrigene og tsarrussland når det er snakk om *Krig og fred*, eller et geografisk område som i Zeshan Shakars *Tante Ulrikkes vei* (2017). Forkunnskaper kan gjøre disse verkene relevante fra begynnelsen fordi de vil ha påvirkning på din kunnskap om tid eller sted, selv om du antar at den ikke er direkte sann. Du forventer at din forståelse av tid eller sted vil bli bedre.

Løsninger uten referanser til den virkelige verden

Dette betyr allikevel ikke at alle problemer er løst. Dette er en vei inn for å forklare relevansen for en hel del fiksjonsverk, men det er tvilsomt at det forklarer alle. Det må enten

være kjent at det er en metafor av noe slag, noe det i mange tilfeller er, eller man må ta det for gitt at det er en metafor i alle fiksjonsverk. Det første ser ut til å forutsette at innholdet i fiksjonen allerede er kjent, om ikke i detalj, men i hvert fall på et metanivå. Personlig har jeg aldri lest *1984* (Orwell2021a), men jeg vet at den handler om et overvåkingssamfunn, og jeg kan lett forestille meg at den fungerer som en metafor. Den er allerede en del av min forståelse av verden, og den er derfor relevant å plukke opp om jeg vil ha en bedre forståelse av samfunn og overvåkning. Noe helt annet er det med Christelle Dabos' *A Winter's Promise* (2013). I skrivende stund har jeg ingen formening om innholdet i boka ut over at bokomslaget gir et inntrykk av at dette er fantasy. Det er en ganske tilfeldig bok min kone antagelig har lest, og som lå i nærheten. Jeg kan derfor ikke bruke min kunnskap på noen måte til å vite at det er en metafor for noe i samfunnet eller livet, eller vite at jeg skal lære noe. Dette vil være tilfellet for svært mange som plukker opp bøker. De begynner ikke å lese fordi de vet det er en metafor og dermed noe å hente som er relevant for den virkelige verden. Uten at det er en kjent metafor, må vi da anta at det er en metafor i alle fiktive verk om hypotesen om at fiksjon som metafor skal gi mening.

Er det naturlig å tro at alle fiksjonsverk inneholder en eller flere metaforer for å gjøre dem relevante for det virkelige liv? Jeg har tidligere argumentert for at det ikke er et klart skille mellom faktatekster og fiksjonstekster, men at de eksisterer på et kontinuum fra virkelighetsnært til virkelighetsfjernt, og at nærhet (eller da avstand) av en eller annen type er det som avgjør om vi anser det som en tekst som har praktisk betydning, eller ikke (Sandvik, 2013, s. 28-29). En tekst som viser noe som i alle praktiske henseender viser en verden som er lik vår, vil vi anse som fakta. En vist verden som er svært ulik vår, og derfor ikke er direkte nyttig, vil anses som fiksjon. Innenfor denne tankegangen kan fiksjon som metafor både forklares og problematiseres.

En av styrkene til denne måten å forstå tekst på er at den ikke gjør forskjell på fakta og fiksjon på noe grunnleggende plan, men anser alle tekster som noe som må tolkes. Dette kan stemme godt med at bøker og andre kommuniserende medier ikke kan peke like direkte på ting i verden, og at det alltid er et lag av tolkning med i bildet. For å tydeliggjøre dette, kan jeg nok en gang se på *Løypekart for Luksefjell - Sauheradjella* (Skien Kommune 1993). Dette er ikke fiksjon, men fakta. Det er allikevel mye tolkning som skal til for å få informasjonen ut. For eksempel er kartet i to romdimensjoner, terrenget er i tre. Det er åpenbart at kartet ikke viser virkeligheten som sådan, men en verden som er lik nok vår til at vi kan bruke tolkningen direkte. Jeg kan bruke det til å finne veien fra Elgstupet til Bjønnestilla. Hadde kartet vist virkeligheten ville jeg brukt mindre enn ett skritt, det ville vært flatt, og jeg ville gått over en rekke tynne, brune linjer. Jeg kunne også gått i en hvilken som

helst retning så lenge jeg snudde kartet. Med tolkning ser jeg at jeg i virkeligheten må gå omtrent rett nord, og det er en grei stigning i en snau kilometer. Siden denne informasjonen er så praktisk, anser jeg kartet for å vise meg fakta (gitt at det stemmer). Det er med andre ord mye positive kognitive effekter for en passende prosesseringskostnad. Det trengs tolkning, og man kan si at kartet er en form for metafor for hvordan landskapet er. I en bok eller lignende er det kan hende ikke like klart hva metaforen er, men det er allikevel kun en gradforskjell, og ikke noe klart skille. Ved å bruke nærhet til den virkelige verden som en slags målestokk, kan vi se hvorfor de tidligere nevnte verkene *Animal Farm* og *1984* (Orwell, 2021b og 2021a) lett kan ses som metaforer. De viser en verden som på mange måter ligner vår, og som det derfor er lett å tolke en metafor i. De faller allikevel inn under fiksjon fordi det er en såpass stor avstand mellom den virkelige verden og den som blir framsatt at vi ikke kan bruke kunnskapen derfra direkte.

Likhet mellom det kognitive miljøet til leseren og den verdenen som framsettes i fiksjonen er en måte å forstå hvordan metaforen fungerer på. Siden det kun er et gradsspørsmål om avstand mellom den virkelige verden og den som framsettes i fiksjonen, så er det i prinsippet mulig å ha en antagelse om at man skal finne en eller annen form for metafor i en hvilken som helst tekst. Problemet er at dette ikke ser ut til å virke i praksis. Når man ser på *Løypekart for Luksefjell - Sauheradjella* (Skien kommune, 1993), så er det en klar funksjon. Når man ser på kartet over Midgard i *Ringenes Herre* (Tolkien, 1954, 1954, 1955/2003), så er det ikke klart hvordan dette på noen som helst måte skal kunne være en metafor for den virkelige verden. Selv om det ikke er noe i veien for å jobbe fram en tolkning som *kan* brukes i den virkelige verden, og dermed påvirke leserens kognitive miljø, så setter relevanteorien en stopper for dette. Det skal veldig mye prosessering til for å finne denne koblingen, og hvordan skal det kunne ha noen nytte eller påvirkningskraft? I svakt fiktive verk gir relevanteorien og metafor-forståelsen et godt utgangspunkt for å forklare relevans, mens i sterkt fiktive verk, hvor avstanden til den virkelige verden er for stor, bryter denne forklaringen tilsynelatende sammen. Akkurat hvor man ikke lenger kan tolke innholdet som en metafor, eller finner det på rett side av prosesseringskostnadsregnestykket er antagelig veldig individuelt og avhengig av den kunnskap man har fra før. Kampen mellom godt og ondt i *Ringenes Herre* (Tolkien, 1954, 1954, 1955/2003) kan man ta som en metafor, så dette strekker seg ganske langt ut i det fiktive landskapet og til fjerne verdener, men at det finnes noe som ligger bortenfor anser jeg som fullt mulig.

Hvis likhet er utgangspunktet for metaforen, så skulle man tro at jo lenger unna virkeligheten man kommer i fiksjonen, jo mer måtte man få ut av den i form av kognitive effekter siden prosesseringskraften antagelig vil være større i slike tilfeller. Ut fra egen erfaring vil jeg si at

de som leser mye av denne typen litteratur, ikke nødvendigvis har et svært godt grep om virkeligheten, og at deres kognitive miljø har blitt spissa godt av å lese 50+ bøker i året. Kanskje heller tvert imot i noen tilfeller. Disse som elsker å lese high fantasy og science-fiction leser heller ikke i hovedsak for å forstå vår verden bedre. Det er noe annet som driver dem. Kan hende kan vi se noe av forskjellen i de to nevnte kartene. *Løypekart for Luksefjell - Sauherad fjella* (Skien kommune, 1993) ligger pent pakket sammen, klart til å brukes. Kartet over Midgard er derimot i glass og ramme på veggen. Dets fravær av praktisk bruk, og dermed relevans, er kan hende det som gjør det relevant på sitt vis. "The fact that someone chooses to express an irrelevant assumption may itself be highly relevant" (Sperber & Wilson, 1986, s. 121). Selv om innholdet ikke har en direkte innvirkning på konteksten, og derfor bør være irrelevant, så kan det at det irrelevante har blitt sagt være nok til å skifte fokus eller lignende. Den estetiske siden ved kartet er hentet fram.

Relevans er knytta til kognisjon, så å øve opp tenkeevnen gjennom leik kan være en annen måte å forstå relevans på. Dette er en relevans, ikke for samtalen, men for individet. Leik finnes en rekke steder i dyreverdenen, og noe av det som er spesielt med leik er jo nettopp at det ikke har instrumentell verdi der og da. Leik kan forstås i retrospekt, at det utvikler evner som kan være nødvendige seinere. Kan hende kan man forstå fiksjon på samme måte. Det at det er en klart usann historie gjør at man kan jobbe med mønstergjenkjenning og lignende i et trygt miljø og føle mestring ved å forstå. Her kan også kartet over Midgard være nyttig: det er relevant internt i historien. Evnen til å samkjøre kart og historie kan trenes opp og utforskes i det fiktive verket, og evnen kan bringes med til det kognitive miljøet man måtte befinne seg i seinere. At det er fjerna fra virkeligheten og det kognitive miljøet er dermed kanskje med på å gjøre det hele til en leik, heller enn en metafor. Fiksjonen undergraver derfor ikke sin egen mulighet på den måten løgnen gjør, men åpner et rom for kreativitet og utforskning. Undersøkelser av kontrafaktiske verdener og å teste ut ens egen evne til å skape et helhetlig bilde ut av tekst, kun basert på dens innhold, er kan hende også en viktig del av hva fiksjon er. Dette betyr ikke at det står som en motsetning til tanken om fiksjonen som en metafor, for disse ser ut til å kunne leve fint side ved side. Man må leike seg fram og finne koblingene internt i teksten for å kunne forstå metaforen, og metaforen gir oss et verktøy til å tolke de mønstrene vi finner.

Dette gir mening, men ikke innenfor rammene av relevanst teori slik de har blitt satt fram opprinnelig. Leiken er ikke en del av å styrke, svekke, endre eller fjerne antagelser om verden, og endrer heller ikke antagelser om konteksten (Wilson & Sperber, 2004, s. 608) sånn den er forstått som de omgivelsene og den kunnskapen man har med seg (Sperber & Wilson, 1986, s. 15-16) i de tilfellene det ikke er en metafor som er klar og tydelig. Om man

ikke tror at magi er virkelig, så endrer man ikke oppfatning på noen måte av å lese fantasy som inneholder magi. Konteksten til leseren er og forblir den samme ut fra denne måten å forstå kontekst på. Det er jo allikevel klart at det skjer noe i hjernen til leseren, så det er mulig å tenke seg litt ulike løsninger her.

Kan man utvide det fra å skulle være "kunnskap om den virkelige verden" til å være "kunnskap om en (mulig) verden"? Hvis kunnskapen ikke trenger å være knytta til den virkelige verden, men kan være en mulig verden, så åpner det opp for relevans for fiksjon på en helt annen måte. Hvis man kan regne inn endringer i antagelser om en annen verden, så er det ganske åpenbart at fiksjon er relevant. Men finnes denne konteksten? Noe av det som helt i starten blei satt opp som kjennetegn på fiksjon er jo at det er funnet opp og ikke virkelig, og en motsetning til fakta. En mulig innvending her er å si at det ikke er virkelig for leseren, men det er virkelig for karakterene i boka. Om man bare midlertidig anser dette som sant, eller går helt ut og blir modal realist, så kan man i hvert fall tenke at virkelighet kan være indeksikalsk, så det er avhengig av den som snakker. I så fall blir et fiktivt verk et innblikk inn i en virkelighet, og det blir på mange måter som å se noe som skjer foran en, men som man selv ikke er aktivt med i. Om man sitter på en benk og ser to personer gå forbi og ha en samtale, så er relevansen ikke noe problem, og det samme kan vi da si om fiksjonen: det er som å iaktta noe som er virkelig for dem det gjelder.

Modal realisme a la David Lewis (se for eksempel Lewis, 1986, *On the Plurality of Worlds*) hvor alt som er mulig er virkelig i en mulig verden (altså at Sherlock Holmes er like virkelig som deg og meg, men bare ikke i vår verden, men sin egen) er ikke en veldig populær posisjon å innta, men den har i forbindelse med fiksjon noen styrker det kan være verdt å tenke over. For eksempel gir det oss en grunn til å føle med karakterene. Hvorfor skulle vi bry oss om noen vi *vet* ikke finnes? Det gjør også at måten å forstå metaforer på får et litt annet grunnlag. Vi må på sett og vis anta at det metaforen viser kan være sant og virkelig for å ha noen grunn til å overføre det til vår verden. Hvis innholdet i metaforen er løsrevet fra enhver virkelighet, så er det liten grunn til å bry seg noe med den. Men vi bryr oss, og vi sammenligner en virkelighet med vår egen for å finne likhetene og ulikhetene. Vi lærer fordi vi anser det som virkelig, noe å bruke tid og krefter på. Når vi tolker innholdet i historien har vi da også noen gode analyseverktøy for å forstå hvorfor vi ser på akkurat den verdenen vi gjør, og hvorfor vi allikevel kan tolke tekster ulikt. Den virkelige verden og vår kunnskap er det som er manifest for oss i det vi åpner boka, og vi tar det som utgangspunkt for alt, bortsett fra det som blir forklart oss å være annerledes. "Principle of minimal departure" er et prinsipp om hvordan vi velger ut hvilken mulig verden det er vi forholder oss til. Om vi ser på alle mulige verdener som er konsistente med innholdet i for eksempel ei bok, så er det den

som ligner vår mest som er den som blir satt fram (Ryan, 1991, s. 50). Ved å bruke “principle of minimal departure” kan vi se hvorfor påstander som “Sherlock Holmes har ikke antenner på hodet” er sanne, selv om det aldri er spesifisert noe sted at han ikke har det. Med mindre det er spesifisert at noe er tilfelle, så er det likt som i vår verden “*by default*”. Dermed har vi også grunn til å tro at metaforene eksisterer i en verden som grovt sett er lik vår egen, og hvis det er virkelig der, så kan det også være virkelig hos oss. Det er ingen skjulte variabler vi ikke vet om, fordi vi har grunnlag for å si hvordan verdenen er, selv på de områdene som ikke blir eksplisitt nevnt. Jo nærmere verdenen er, jo mer sannsynlig er det. Et skifte fra at konteksten skal være basert i virkeligheten, til at den skal være basert i *en* virkelighet, kan altså være en mulig måte å komme seg rundt problemet på.

Om man ikke er villig til å innta en metafysisk posisjon som sier at fiksjon er virkelig, så finnes det en annen løsning som kanskje er mer spiselig for de fleste. Kan det å utvikle evnen til å forstå være grunn nok til å være relevant? Å legge til en annen måte for noe å være relevant på, en ekstra form for kognitiv hendelse, er nok mer i tråd med hva relevansteorien selv ville foreslått. I stedet for å trække utenfor kognisjon og relevans, så trekkes et lite stykke til inn, nemlig utvikling av den kognitive evnen. Det vil si at det ikke blir noen endring i konteksten som fører til relevans, men at vi legger verdi i å kunne trekke konklusjoner og tolke på et høyere nivå. Evnen til å gjøre dette er ikke det samme som resultatet av den, og hvis man anser resultatet som verdifullt, så er det ikke et langt steg å tenke at evnen også er verdifull. En form for andre ordens kognitive effekter bør etter mitt syn kunne legges inn som et grunnlag for relevans på lik linje med positive kognitive effekter.

Relevansteorien ser ut til å ta utgangspunkt i en kognitivt oppegående og relativt utlært hjerne, men det er ganske klart at man ikke er født med dette nivået av kognitive egenskaper. Barn (og voksne) har lært gjennom å høre historier siden tidenes morgen, og bare det å kunne skille fiksjon og fakta er noe som kommer først etter litt utvikling. Mennesket higer etter å utvikle disse evnene, og fiksjon kan, sammen med regler og nonsensdiktning blant annet, være med på å øve opp denne evnen, og er derfor relevant for mennesket. Det som kan gi positive effekter på kognisjonen er en forutsetning for å seinere kunne ha positive kognitive effekter, og vil kunne forklare en hel del menneskelig adferd som ikke alltid ser ut til å være “worthwhile” om det kun er direkte endringer av antagelser som er målet.

Oppsummering

Relevansteorien er en god teori for å forstå tolkning. Den er i den form som Sperber og Wilson har lagt fram allikevel litt for smal til å kunne forklare all lesing av fiksjon på en helt tilfredsstillende måte. Avhengigheten av antagelsen om sann kunnskap om den virkelige verden for å forklare relevans gjør den selverklærte løgnen fiksjon er vanskelig å finne relevant. Ved å se fiksjonen som en metafor, kan en stor del forklares ved å benytte overføringsverdi til den virkelige verden, men det er allikevel vanskelig å si at dette nødvendigvis skal forklare alt. Noe er for langt unna virkeligheten til at det er en effektiv måte å overføre kunnskap på, og det ser heller ikke ut til at det nødvendigvis er sånn fiksjon leses. Å forklare relevans med at den viser en virkelighet, men ikke vår, er en måte å knytte relevans til virkelighet, om enn ikke virkeligheten. En annen løsning er som vist å utvide hva som kan anses som relevant til ikke kun å være positive kognitive effekter, men også å trene opp det kognitive apparatet som er nødvendig for å kunne utarbeide nettopp disse kognitive effektene i andre samtaler. Dette vil stemme godt med at det er "worthwhile" å bruke tid og krefter på å lese fiksjon.

Referanseliste

Academy of American poets. (u.å.) *Emily Dickinson*. Poets.org. <https://poets.org/poet/emily-dickinson>

Adams, D. (2005). *The Ultimate Hitchhiker's Guide to the Galaxy*. Gramercy Books.

Botnik. (2018). *Harry Potter and the Portrait of what Looked Like a Large Pile of Ash*.
<https://botnik.org/content/harry-potter.html>

Dabos, C. (2013). *The Mirror Visitor Book 1. A Winter's Promise*. Europa Editions.

Fiksjon. (2021). *Bokmålsordboka*. Språkrådet & Universitetet i Bergen. <https://ordbok.uib.no/>

Hartvig, J. (2020) *Top Selling Book Series of All Time*. Investopedia.
<https://www.investopedia.com/highest-selling-book-series-5087534>

Kant, I. (2005). *The Moral Law. Groundwork of the Methaphysic of Moralsi* (H.J. Paton, Overs.). Routledge Classics. (Opprinnelig utgitt 1948)

Lewis, D. (1986). *On the Plurality of Worlds*. Blackwell Publishing.

Orwell, G. (2021a). *1984*. Arcturus.

Orwell, G. (2021b). *Animal farm: a fairy story*. Penguin Classics.

Reboul, A. (1987). The relevance of *Relevance* for fiction. *Behavioral and brain sciences* (10), 697-754.

Ryan, M-L. (1991). *Possible Worlds, Artificial intelligence, and Narrative Theory*. Indiana University Press.

- Sandvik, T. N. (2013). *Virtuelle verdener og veseners virkelighet. - Possibilisme, fiksjon og dataspill*. [Masteroppgave]. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Shakar, Z. (2017). *Tante Ulrikkes vei*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Skien kommune. (1993) *Løypekart for Luksefjell - Sauherad fjella*. Skien kommune.
- Sperber, D. & Wilson, D. (1986). *Relevance. Communication and Cognition*. Basil Blackwell.
- Sperber, D. & Wilson, D. (1995). *Relevance. Communication and Cognition*. (2. utg). Blackwell Publishing.
- Wilson, D. (2012). Relevance and the interpretation of literary works. Youshimura, A. (red.), *Festschrift for Seiji Uchida*. Eihosha.
- Wilson, D. & Sperber, D. (2004). Relevance Theory. Horn, L. R & Ward, G. (red.), *The Handbook of Pragmatics*. Blackwell.
- Tolkien, J. R. R. (2003). *Ringenes Herre* (T. B. Høverstad, Overs.) (7. utg.). Tiden Norsk Forlag. (Opprinnelig utgitt 1954, 1954, 1955)
- Tolstoj, L. (2001). *Krig og fred. Bind 1* (G. Kjetsaa, Overs). Solum.
- Æsop. (2021). *Haren og skilpadda* (K-R. Rønning, Overs.). Eventyr for alle.
<https://eventyrforalle.no/index.php/aesop/aef226>

